

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Анастасії Віталіївни Варивончик
«Художні промисли України: генеза, історична еволюція, сучасний стан та
тенденції», подану на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури**

Художні й технологічні аспекти різних видів традиційного народного мистецтва України завжди були у центрі уваги дослідників: вишивці присвятили свої праці Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, текстилю – О. Никорак, О. Луковська, С. Сидорович, декоративній кераміці – О. Голубець, В. Міщанін, Г. Івашків, металу – Р. Шмагало, різьбі по дереву – М. Станкевич, Р. Одрехівський, Є. Шевченко, килимарству – Я. Запаско, В. Щербаківський, В. Дутка, та ін. У дослідженні А. Варивончик традиційні види українського мистецтва подано у розрізі промислового виробництва, яке перебувало на стадії розквіту у другій половині ХХ ст. та занепало наприкінці 90-х років. Зразки промислових виробів нині зберігаються в музеях України й приватних зібраннях і стали, на жаль, лише історією, не маючи продовження виготовлення промисловим способом.

Ця унікальна історична спадщина все частіше опиняється в полі зору сучасних науковців. Так, М. Бокотей у своєму дослідженні «Львівське гутне скло у контексті міжнародного студійного руху: художні особливості та осередки скловиробництва» (ЛНАМ, 2018) констатував, що через відсутність сьогодні промислового виробництва немає бази для підготовки досвідчених фахівців гутної продукції, а також зазначав: «Прикро й іронічно, що найбільшого розквіту ця галузь набула в розпал радянського тоталітаризму, а цілковитого занепаду – у часи становлення незалежної України» (с.15 автореф.). Паралельна тенденція простежується в усіх інших видах декоративного мистецтва. Зокрема, щодо галузі фарфору О. Корусь у своєму дослідженні «Фарфорова пластика України кінця ХІХ – початку ХХІ століття (тенденції, художні особливості, митці)» (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, 2019) зазначала: «Фарфорова пластика є продуктом культури, що зникає, адже підприємства фарфоро-фаянсової галузі України нині знищено» (с. 3 автореф.). У такому ж контексті викладає позиції свого дослідження А. Варивончик: «У системі народних художніх промислів втрачені сотні підприємств та десятки тисяч високопрофесійних майстрів. З етномистецтвознавчої карти незалежної України зникли історичні центри народних художніх промислів – підприємства з унікальним обладнанням, технологічними процесами і високообдарованими художниками» (с.6 дис).

Отже, проблема промислового мистецтва, яке відображає риси української історії, звичаїв, світогляду й естетики, на сьогодні є вкрай важливою, а *актуальність виконаного і представленого до захисту дослідження* підтверджується необхідністю цілісного осмислення художніх промислів як унікального надбання української культури, узагальнення відомостей в історичному контексті та фахового культурологічного аналізу з позицій сьогодення. Потреба у проведеному дослідженні визначається недостатнім

висвітленням явища художніх промислів у мистецтвознавчій літературі, актуальністю реалізації завдань збереження національної культурної спадщини.

Авторка поставила за мету з'ясувати особливості розвитку українських традиційних мистецтв як художніх промислів. Опрацювання тексту дисертації, автореферату та публікацій дає підстави констатувати *новизну одержаних результатів*, яка полягає передусім у проведеному комплексному аналізі українських традиційних народних мистецтв (ткацтво, килимарство, вишивання, різьбярство, кераміка, скло та порцеляна, ювелірна справа та ковальство, петриківський розпис) як художніх промислів від історичних витоків до сьогодення; у виявленні етапів історичної еволюції художніх промислів від первинних форм індивідуального виробництва до колективних в їхньому розвитку (кооперація, мануфактура, фабрика); у з'ясуванні українського походження слова і поняття «промисел» і похідних від нього як в українській, так і в інших слов'янських мовах («мисливство», «промисловість» тощо).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається:

– широким масивом джерельної бази (Київський Національний музей українського народного декоративного мистецтва, Полтавський краєзнавчий музей ім. В. Кричевського, Львівський музей О. Кульчицької, Львівський музей етнографії та художнього промислу, Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського в м. Коломиї; архів «Укрхудожпрому», матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального архіву кінофотофонодокументів України ім. С. Пшеничного з розділу «Місцева промисловість» різних областей України; наукові праці українських і зарубіжних мистецтвознавців з дослідження різних видів декоративно-прикладного мистецтва, у т.ч. праці С. Безклубенка: «Суспільна природа мистецтва» (1973), «Грані творчого методу» (1986), «Над чим працюють, про що сперечаються філософи» (1986), «Нариси загальної теорії мистецтва» (2002), «Всезагальна теорія та історія мистецтва» (2003), «Політекономія мистецтва» (2004), «Українська культура: погляд крізь віки: історико-теоретичні нариси» (2006), «Мистецтво: терміни і поняття: у 2 т.» (2010), «Вступ до культурології: теоретичне дослідження» (2015); світлини, матеріали особистих бесід та інтерв'ю з колишніми працівниками виробництва «Укрхудожпром»; матеріали приватних архівів та особистого архіву дисертантки;

– методологією дослідження, що ґрунтується на інструментарії культурології і мистецтвознавства і включає аналітичний, історико-хронологічний, компаративний, дедуктивний, історико-біографічний методи;

– наведеними фактами, іменами майстрів, хронологічною послідовністю подій та етапів розвитку художніх промислів України;

– ілюстративними прикладами – понад 270 ілюстрацій, 231 рисунок, серед яких відшивки для Укрхудожпрому (Додаток Д. Рис.1–160.; Додаток Е. Рис.1–71) з власного архіву авторки.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Сформульовані завдання дослідження реалізовано у п'яти розділах дисертації обсягом 361 с., робота містить глосарій, додатки; загальний обсяг –

614 с. Аналізуючи стан дослідження проблематики, авторка наводить праці науковців і практиків (інженерів, архітекторів, етнографів, істориків, мистецтвознавців, майстрів народного мистецтва) від перших публікацій, присвячених художнім промислам (1912 р.), до сучасних досліджень, зупиняючись на змісті понять «домашній промисел», «художній промисел», «народний промисел».

В основі теоретико-методологічних засад дослідження лежить культурологічна концепція С. Безклубенка, де мистецтво як форма художньої творчості виступає різновидом виробництва, утім, виробництва особливого, з переважанням духовного і художнього начал, як виготовлення особливих предметів для задоволення естетичних потреб людини (с. 75-78 дис.). Значна увага приділяється питанню походження і виявленню змісту понять «промисел» та «промисловість», при цьому залучено до аналізу твори літератури, джерела з філології.

Значне місце у дослідженні відведене так званим біографіям художніх промислів України – ткацтву, килимарству, вишиванню, різьбярству, кераміці, склу та порцеляні, ювелірній справі та ковальству. Аспекти, які є в полі зору авторки у цій частині дослідження – вузькопрофесійна термінологія, виробничі й технологічні процеси, специфіка продукції, умови праці, обов'язки фахівців підприємств, специфіка роботи лабораторій і цехів всередині одного підприємства. ~~Значна увага~~ і здобутки майстрів, інформація щодо їхньої участі у всеукраїнських і міжнародних конкурсах і виставках. В аналізі задіяна велика кількість українських промислових підприємств, організованих в усіх союзних республіках СРСР: на Київщині, у Переяслав-Хмельницькому, на Львівщині, в Івано-Франківську, Косові, Полтаві, Харкові, Одесі, Чернівцях, Житомирі, Черкасах, Миколаєві, Червонограді та ін.

Детально розглянута діяльність Укрхудожпрому – потужного підприємства, що керувало функціонуванням усієї промисловості республіки, починаючи з 1936 р. як Українського союзу художньо-промислових організацій до 2004 р. – періоду припинення існування. Авторка розглядає структуру, типові положення, на основі архівних документів показує продукцію, характеризує етапи виробництва, розробки, планування і контролю, наводить основні події з життя підприємств, висвітлює причини занепаду. Висновки до розділу 4 можна вважати ґрунтовною періодизацією діяльності виробництва «Укрхудожпром».

Цілком логічним є завершальний етап дослідження, що характеризує сучасний стан і тенденції художніх промислів України. Дослідниця акцентує увагу на гострих проблемах виробництва, таких як втрата сировини, відсутність державної підтримки, а також вказує на осередки, які докладають багато зусиль для збереження надбань і подальшого розвитку: Косівський художньо-виробничий комбінат, Решетилівська майстерня на Полтавщині, ВАТ «Київський ювелірний завод», ПАТ «Харківський ювелірний завод», засновники приватних компаній з виробництва кераміки, художнього металу, навчальні заклади Львівщини тощо. Висновки відображають результати проведеного дослідження.

Безумовною перевагою представленої праці слід вважати охоплення широкого масиву фактологічного матеріалу, що висвітлює діяльність художніх

промислів різних регіонів України. На сторінках дослідження відстежується певною мірою співтворчість авторки, А. В. Варивончик, та її наукового консультанта, – мистецтвознавця, доктора філософських наук, професора, почесного члена Національної академії мистецтв України, автора численних праць з теорії й філософії мистецтва, культурології й соціології культури С. Д. Безклубенка. «Заглянемо разом з професором С. Безклубенком до джерельних глибин української словесності...»¹, – пише в одній зі своїх публікацій дисертантка. У передмові до альбому зразків відшивок з архівів Укрхудожпрому, підготовленому до видання авторкою дослідження, С. Д. Безклубенко писав: «Заслуга у цьому належить Анастасії Віталіївні Варивончик. Уміла, професійна майстриня-вишивальниця ручної вишивки, вона тривалий час працювала в системі «Укрхудожпрому» (у вересні 1987 року – розпочала роботу учениці-вишивальниці ручної вишивки на Виробничо-художньому об'єднанні імені Т. Г. Шевченка в місті Києві...»². Саме в результаті такої цілеспрямованої роботи – активного наукового пошуку та осмислення з позицій досвіду – відбулося дослідження вагомого й яскравого явища історії української матеріальної культури – художніх промислів.

Результати дослідження, безумовно, мають практичне значення: вони можуть бути використані науковцями, практиками з декоративно-прикладного мистецтва, дизайну, культурології у процесі вивчення історичного контексту художніх промислів, а також в освітньо-викладацькій діяльності.

Позитивно оцінюючи представлену до захисту працю, слід висловити деякі зауваження:

1. Дослідження висвітлює історичний аспект і сучасні тенденції художніх промислів України. Доречно було би проаналізувати кілька окремих виробів з кожного виду декоративного мистецтва, що розкриваються у тексті, з точки зору образно-стильових, композиційних, фактурних, колористичних особливостей;

2. У підсумовуючих структурних рубриках дисертації (джерельна база, висновки) не вистачає констатуючих даних щодо кількості опрацьованих художньо-промислових об'єднань, мануфактур, фабрик тощо, кількості міст й інших населених пунктів, охоплених аналізом у рамках виконаного дослідження;

3. Ілюстративний ряд, наведений у додатку, охоплює інформативні й цінні світліни, що дають уявлення про специфіку роботи майстрів у цехах, зовнішній вигляд продукції тощо. Доцільніше було би збільшити формати фото, наближуючи їх, за можливістю, до оригіналів, і оформити відповідно з більшою кількістю сторінок окремим томом додатків. Це дало б змогу повнішою мірою сприймати ці світліни.

¹ Варивончик А. В. Художня промисловість: генеза, соціокультурна сутність, історична еволюція та сучасний стан в Україні. Zbiór referatów naukowych. Naukowa i techniczna wiedza i formacja w zakresie planowania i realizacji badań naukowych i realizacji projektów (30.08.–31.04.2014). Warszawa, 2014. p. 14–17

² Варивончик А. В. Альбом узорів українського традиційного мистецтва вишивання: Відшивки з архівів «Укрхудожпром» (1947–1957 рр.). Київ - Вишніця : Черемош, 2016. 65 с.

Висловлені зауваження не применшують значення виконаного дослідження, мають рекомендаційний характер. На основі вивчення дисертації, автореферату та публікацій, що висвітлюють основні результати, можна констатувати:

- дисертація А. В. Варивончик є самостійно виконаною, завершеною працею, яка містить нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальну проблему дослідження історичних аспектів та сучасних тенденцій у галузі художніх промислів України;
- повнота викладу основних положень дисертації підтверджується виданою одноосібною монографією «Художні промисли України: генеза, історична еволюція, сучасний стан та тенденції» (2019 р.), опублікованими 20 статтями у фахових наукових виданнях МОН України, 4 з яких входять до міжнародних наукометричних баз, 15 працями апробаційного характеру, серед яких альбом, навчальний посібник, результати виступів на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях;
- автореферат за змістом і структурою є ідентичним тексту дисертації;
- дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства захищена А. В. Варивончик у 2011 р. на тему «Традиційна народна вишивка як складова українського одягу ХХ ст.» (спеціальність 26.00.01 – теорія та історія культури, КНУКіМ); її наукові положення і матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Отже, дисертація «Художні промисли України: генеза, історична еволюція, сучасний стан та тенденції» за структурою, змістом, новизною й обґрунтованістю наукових положень і висновків відповідає паспорту спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство) та пп. 9, 10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Кабінетом Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор – Анастасія Віталіївна Варивончик заслуговує на присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор
кафедри художнього моделювання костюма
Київського національного університету
технологій та дизайну

Т.Ф.Кротова

Підпис Т.Ф.Кротова
засвідчую
Зав. КАНЦ

Відгуки отримано 16.11.2020
Вчений секретар АМТ - А.М. Зігмунтська